

УДК 070.37: 303.024.3

Ярослава Прихода,
доцент кафедри видавничої справи та редагування
Інституту журналістики Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Редактор у системі соціальних комунікацій

Розглянуто проблему професійної підготовки редакторів. Наголошено на співпраці видавців і науковців, викладачів у гармонізації нових вимог до знань і компетенцій сучасного редактора як активного суб'єкта інформаційно-менеджерської діяльності у видавничій галузі.

Ключові слова: редактор, універсальний редактор, медіа, соціальні комунікації.

Професія редактора останніми роками настільки розширила свій діапазон, що стала чи не ключовою і найпопулярнішою не тільки в мас-медійній, видавничій індустрії, а й в усій системі соціальних комунікацій. У науковій літературі автори дедалі частіше дискутують щодо редакторського фаху загалом і проблем підготовки молодих редакторів зокрема. Ці питання не дають спокою ані роботодавцям, ані науковцям, які готують фахівців для видавничої галузі. Мабуть, жодна з професій не має стільки теоретичних визначень, як професія редактора і сам термін "редагування". Над теоретичним осмисленням цієї проблеми активно працюють науковці. Різні школи (і за кордоном, і в Україні) тлумачать зазначені терміни, ґрунтуючи свої висновки на різних підходах. І теоретики, і практики наповнюють поняття "редактор" різними змістами, сенсами, які, однак, доповнюють одне одного.

Проблеми редагування, редакторського фаху — об'єкт наукових праць Р. Іванченка, М. Феллера, В. Різуна, Н. Зелінської, Е. Огар, Н. Черниш, М. Тимошика, А. Капелюшного, З. Партика, І. Побідаш, В. Хоню, К. Серажим та інших. Науковці, а це переважно викладачі провідних вищих навчальних закладів, які готують редакторів, наголошують на динамічних змінах у розумінні фаху редактора і процесу редагування. Дослідники В. Різун, А. Капелюшний, К. Серажим більше зосереджують увагу на редакторах і на редагуванні в мас-медіа, решта — на тих самих проблемах у власне видавничому цеху. Поки що поза увагою теоретиків дослідження роботи редактора в корпораціях, театрах, кіноіндустрії, інтернет-виданнях, на комплексних платформах (коли треба готувати матеріали одразу для газети/журналу, інтернет-видання, пакет для планшета тощо).

Мета цієї розвідки — привернути увагу науковців і практиків до напрацювання спільної ефективної концепції підготовки редакторів з огляду на технологічні зміни та нові тенденції.

Серед численних дискусійних визначень понять "редактор" і "редагування" найбільше точиться суперечка щодо творчого і нормативного підходів (наприклад, З. Партико і М. Тимошик). Утім більшість науковців наголошують на творчому і творчо-організаційному аспектах процесу редагування і творчій особистості редактора. Професор М. Тимошик, проаналізувавши різне змістове наповнення поняття "редагування" і "літературне редагування", пропонує такий варіант їхнього визначення: "Редагування — це вид професійної діяльності, який передбачає послідовне виконання спеціально підготовленим працівником за результатами

редакторського аналізу низки творчих та організаційно-технічних функцій на різних етапах підготовки і випуску конкретного видавничого, журналістського чи кіношного продукту і спрямований на вдосконалення змісту та форми цього продукту з метою результативнішого сприйняття його користувачем" [4, с. 237]. Це визначення, звичайно, доповнює теоретичну думку і має право на життя, як і багато інших, існуючих і майбутніх. На творчих засадах редакторської діяльності акцентують увагу і вчені Української академії друкарства Н. Зелінська та Е. Огар, слушно зазначаючи, що редагування вже категорично не можна тлумачити як механічне застосування раз і назавжди сформульованих правил або методичних прийомів при опрацюванні певного тексту, незалежно від виду літератури, читачької адреси майбутнього видання та інших важливих обставин [2, с. 37]. Науковці найдавнішої в Україні й авторитетної високої школи, де готують видавців і редакторів, у своїй концепції виходять із такого визначення поняття редактор: "Видавець-редактор — це сильна мовна особистість, здатна брати участь у всіх організаційних і творчих процесах, пов'язаних із підготовкою і випуском різноманітних текстових повідомлень у різних сегментах масової та спеціальної комунікації" [2, с. 38]. Приваблює у цьому визначенні комплексність поняття — видавець-редактор і його фахова стрижневість — "сильна мовна особистість". Зауважимо, що саме цей аспект упускають теоретики у своїх визначеннях понять "редактор" і "редагування".

Теоретичними проблемами якнайменше переймаються практики, яким щодня доводиться виконувати масиви і високоінтелектуальної пошукової творчої (подекуди на рівні осяння), і до нудоти й запаморочення голови рутинної роботи, яка аж ніяк не вписується у правила та визначення. У контексті теоретичних напрацювань виникає запитання: "А якого редактора потребує роботодавець?" Спостереження за редакторським ринком, аналіз понад ста вакансій дає підстави для роздумів.

Серед ста вакансій, які ми вибрали на роботодавчих сайтах в рубриці "Журналіст, редактор" за жовтень—листопад 2011 року, понад сімдесят — це пошук саме редактора. Зауважимо, що не просто редактора, а редактора-журналіста, журналіста-редактора, контент-редактора, редактора-перекладача, редактора-організатора, редактора дитячої літератури, редактора розділу, редактора відділу, шеф-редактора, головного редактора, випускового редактора, редактора-дизайнера, редактора реклами, медичного редактора, навіть редактора-бухгалтера тощо. Як видно навіть із

цього невеликого переліку, роботодавці потребують щонайменше "два в одному". Серед вимог до редактора — грамотність (*абсолютна, бездоганна, висока*), уміння писати тексти, редагувати їх, компоувати, розмішувати на різних платформах. Окрім професійної компетенції, роботодавці вимагають вміння працювати в команді, добре володіти комп'ютерними програмами, проводити ділові презентації. Чітко виписано й особистісний профіль редактора: він має бути молодим, комунікабельним, допитливим, мати творчі та художні здібності, гарну пам'ять, образне мислення і фізичну витривалість, а також ерудованим, здібним і відкритим до навчання, до кар'єрного зростання. У поняття "редактор" роботодавець вкладає максимум всього, що потрібно для ефективного функціонування організації, забезпечення випуску видавничої продукції, налагодження зв'язків з громадськістю, реклами тощо. Помітно розширилось і поле діяльності редактора — це не тільки видавництва, редакції газет і журналів, радіо, телебачення, сайти, а різні організації, великі корпорації. Отже, на ринку праці потрібен універсальний редактор, однак його робота в кожному із зазначених секторів має свої особливості, свою динаміку. Тому в цьому контексті варто говорити про видавничих редакторів, редакторів для конкретних медіа (радіо, телебачення, кіно, ігри, сайти, агенції новин), редакторів відділів зв'язків з громадськістю, реклами тощо. На це потрібно звертати увагу і тим, хто готує фахівців, і тим, хто прагне стати редактором.

Письменниця, редакторка, викладачка Н. Бічуя, наприклад, вважає, що у зв'язці слово-театр важливим є третій пункт — редагування. І нехай не викликає подиву чи іронії, пише вона, така тріада в одній особі: знавець театру — знавець мови — редактор. Бо це не лише Огієнківські заклики до суворого дотримання літературної мови. Її проблему можна тут розглядати в розмаїтих аспектах — комунікативному, інтерпретативному, філософському, культурологічному, політичному. Сьогодні, на жаль, ці проблеми відсунуто на маргінес театрального життя, і їх зовсім не вивчають і не досліджують. Треба увійти в поле нинішньої правописної проблеми в Україні, правописної і мовленнєвої, бо ніде вона так гостро не виявляється в цьому поєднанні (записано-мовлено), як на сцені. Необізнаний з азами театрознавства професійний редактор монографії з історії театру так само небезпечний, як театрознавець, необізнаний з азами процесу редагування. Це стосується авторів сценаріїв для радіо і телепередач. Ліквідування де-факто (очевидно, задля економії коштів або через брак логіки) у багатьох засобах масової інформації інституту літературного редакторства призводить до такого мовного хаосу, в якому навіть фахівцеві годі дійти розуміння [1, с. 79]. Міркування Н. Бічуї актуальні для всіх інтелектуальних фахів, а для науковців — передусім.

У вимогах роботодавців щодо освіти редактора найчастіше зазначена журналістська, філологічна, часто економічна, бухгалтерська, юридична (такі вимоги мають спеціалізовані видання). І майже не зазначена редакторська. Мало вакансій подають видавництва (із ста ми зафіксували п'ять). Це може свідчити про: а) новий роботодавець не знає про те, що в Україні готують власне редакторів, або воліє мати не підготовлених, щоб самому їх навчити; б) у власне видавничому цеху не потрібні редактори або їх шукають серед своїх, не через оголошення вакансій у медіа; в) невисока, невідповідна до вимог роботодавців підготовка дипломованих редакторів. Тому важливо з'ясувати, якого ж редактора-фахівця потребує видавець і якого готує вищий навчальний заклад? Якраз тут перетинаються проблеми бажаного, очікуваного і реального.

З одного боку, видавці потребують фахівців, які добре знають і відчують українську мову (інші також) та її термінологію, вміють редагувати і художню літературу, і нау-

кові тексти з фізики, хімії, медицини, права тощо, знають стандарти — одним словом, фахово володіють видавничою культурою. З іншого ж боку, і це трапляється часто, саме такі редактори створюють видавцям проблему. Фаховий редактор зосереджено (редагування — процес виважений, неквапний), ретельно працює над авторським оригіналом, перевіряє, звіряє, шукає слова, радиться, думає... Врешті навіть елементарне виправлення потребує часу. А це сповільнює результат — випуск книги. Тому маємо книги не найвищої якості та видавничої культури. Це особливо стосується навчальної літератури, передусім шкільних підручників, про навчальну літературу для вишів — соромно й говорити. Непрофесіоналізм у цій царині руйнує підвалини національної ідентичності, культури, освіти.

Водночас на кафедрах видавничої справи та редагування зосереджують навчальний процес не на важливих, потрібних в майбутній роботі знаннях, а на загальних, інколи зайвих дисциплінах. Мудре збалансування теоретичних і практично-творчих засад — найважливіша проблема в навчальному процесі. Наголошуючи на творчій складовій сучасного редактора, важливо навчити майбутнього фахівця нестандартно й критично осмислювати ті чи інші процеси, явища в редакційно-видавничій справі. Як творчо працювати з текстом — оригінальним, перекладним, художнім, науковим, навчальним? Як скомпоувати книгу, як і чим оживити/оновити/одавити перевидання, як і яку національну компоненту виопуклити? Як і чим звабити читача (глядача, інтернавта — користувача інтернету)? Як не загубитись на ринку? Як ефективно співтворити з автором? Де межа цієї співтворчості (а трапляється, що в тій чи іншій книзі, особливо перекладній, є більше редакторської творчої праці)? Відповідей на ці запитання не дає (врешті й не може дати) жоден підручник. Він пропонує моделі, як і університет скеровує, а кожен фахівець уже сам мусить допасовувати їх до конкретних проектів, ситуацій. Без постійного добирання знань робити це нелегко. Редактор — це також той, хто не перестав вчитися, як і не перестав думати про конкретний текст, те чи інше слово в ньому, термін, книгу загалом, соціальний і культурний контекст, час і простір.

Погоджуємось із твердженням науковців, що власне редагування (тобто всебічне редакторське опрацювання оригіналу), як і теоретичне осмислення цього процесу, давно вже перетворилося на цілісну систему аксіом і констант, вичерпану як об'єкт дослідження (проте не як об'єкт вивчення, оскільки для студентів це обов'язкова "таблиця множення"), сучасне редагування, власне розвиток теоретичних основ професії, полягає в розумінні редагування як громадської діяльності — організаційної, маркетингової, соціологічної, а також в урахуванні власне українського досвіду (який у радянські часи замовчували) [3, с. 22]. Редактор — це не просто професія, це місія, і з цим погоджуються всі, хто дотичний до фаху. Редактор виконує важливу суспільну функцію, його соціальна відповідальність має бути високою. І йдеться тут зовсім не про цензуру (як люблять говорити ті, хто не розуміє значення редакторської праці). Очевидно, коли говоримо про місійність, то маємо на увазі передусім фахівців, які готують до друку серйозні видання, які виходять, можливо, раз на сто, а то й більше років: енциклопедії, словники, перекладні твори, класичні тощо.

Це, звичайно, висуває низку нових і непростих завдань перед тими, хто готує фахових редакторів. За роки незалежності в Україні можна виокремити щонайменше три періоди динаміки змін у поглядах на редакторський фах. Перший — кінець 80-х — середина 90-х років, коли руйнувалась школа радянського (українського) редакторства. З'явилися нові видавництва, а редакторів не було, водночас залишались без

роботи висококваліфіковані фахівці державних видавництв. Вони не дуже влаштували молодих видавців, бо наполягали на ретельному опрацюванні тексту, коректурі. Видавці часто дбали тільки про зовнішні ефекти своїх видань, тому відмовлялись від редакторів. У середині 90-х до редакторського фаху долучилось багато людей, які не мали уявлення про редакційно-видавничий процес, але, самонавчаючись, належно освоїли його на практиці й стали професіоналами. Є, однак, і такі, які, маючи відповідну освіту, не дбають про видавничу культуру, і навпаки — небайдужі фахівці високого рівня змушені були піти з галузі на оплачуванішу роботу. Сьогодні маємо черговий етап. Є попит на редакторів, у багатьох навчальних закладах відкрито спеціалізації "Редагування та видавничі справи". Потрібна підготовка фахівців абсолютно нового рівня — редакторів електронних видань, окремих видів і типів літератури. Видавцям потрібен редактор, який досконало володіє рідною мовою, знає іноземні мови, здатен написати текст, бачити видання чи газету, журнал, книгу системно й концептуально, на соціокультурному тлі, одразу на кількох платформах.

Навчити редактора — справа не з легких. Наприклад, на думку відомої перекладачки, шекспірознавця і редакторки Марії Габлевич, якісно підготувати фахового редактора в університеті взагалі неможливо. На це дуже мало часу. Вона вважає, що в Україні потрібно створити щось на зразок Літературного інституту і навчати в ньому майбутніх редакторів, перекладачів, укладачів серйозних видань. У цьому, вважаємо, є сенс. Щоб професійно працювати з серйозними текстами, треба дуже багато знати, мати досвід, загострене розуміння ваги того, що робиш, відповідальності за свою роботу.

Якщо створення такого інституту — у віддаленій перспективі, то вивчення розвитку редакційно-видавничого цеху, нових вимог до ефективної роботи редактора, його професійну підготовку потрібно робити вже зараз, важлива також співпраця науковців і практиків. Насамперед потрібна фахова розмова щодо нових компетенцій, функцій редактора-видавця у контексті технологічних змін, потужних інформаційних потоків, змін у психології споживачів видавничої продукції, економічних та суспільних викликів тощо. Варто створити (це можна зробити на базі вже якогось чинного

інституту, можливо, Книжкової палати України, Асоціації видавців та книгорозповсюджувачів, кафедри університету тощо) лабораторію/центр/гільдію (не так важливо, важливо згуртувати покликаних) й обговорювати непрості проблеми і якісного навчання майбутніх фахівців, їхньої ефективної практики, і підвищення професійного рівня редакторів, напрацювання спільного інструментарію для розв'язання нагальних проблем, пов'язаних з якістю та культурою видання, новими тенденціями та викликами. Така співпраця була б плідною і для викладачів, і для практиків, і для редакційно-видавничого процесу загалом. Ми б стали ближчими, розмовляли б однією мовою — мовою фаху, і горизонти нашого професійного очікування збігалися б.

Список використаної літератури

1. Бічуня Н. Тріада професій / Ніна Бічуня // Просценіум. — 2002. — № 2/3. — С. 78—80.
2. Зелінська Н. Сучасний видавець-редактор: українська та британська моделі підготовки / Н. Зелінська, Е. Огар // Видавничі галузь і кадри: досягнення, проблеми, перспективи : наук.-практ. зб. / упоряд./ Е. Огар — Львів, 2002. — С. 35—43.
3. Зелінська Н. В. Сучасний редактор: проблеми професійного вишколу / Н. В. Зелінська, Е. І. Огар, Ю. Е. Фінклер, Н. І. Черниш // Наукові записки Інституту журналістики. — 2002. — Т. 7. — С. 10—22.
4. Тимошик М. Змістове наповнення поняття редагування в науці про видавничу справу та редагування / М. Тимошик // Держава та регіони. — 2010. — № 2. — С. 232—237.

Рассмотрена проблема подготовки редакторов. Акцентировано внимание на сотрудничестве издателей и ученых, преподавателей в гармонизации новых требований и компетенций современного редактора как активного субъекта информационно-менеджерской деятельности в издательской отрасли.

The work under question considers the issue of editor training. The cooperation between editors, scholars and lecturers is emphasized in harmonizing new benchmarks of expertise and competencies of the modern editor being the subject of informational and managerial activity in the publishing sphere.

Надійшла в редакцію 4 вересня 2011 року